

İLHAN BERK'İN ÇOCUKLUK VE GENÇLİK HATIRALARINDA MANİSA

Can ŞEN

Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

ÖZ

Modern Türk şiirinin önemli isimlerinden biri olan İlhan Berk'in çocukluk ve gençlik yılları Manisa'da geçmiştir. Berk, Uzun Bir Adam adlı eserinde Manisa hatıralarına da yer vermiştir. Bu hatıralar 1920'li-1930'lu yılların Manisa'sına ışık tuttuğundan Manisa araştırmaları için özel bir öneme sahiptir. Bu makalede İlhan Berk'in çocukluk ve gençlik hatıraları bu açıdan ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İlhan Berk, Manisa, hatıra

MANISA IN ILHAN BERK'S CHILHOOD AND YOUTH MEMORIES

ABSTRACT

Ilhan Berk, who is one of the most prominent names in modern Turkish poetry, lived his childhood and youth years in Manisa. In his work entitled "A Tall Man", the poet included his Manisa memories. These memories have a significant importance for Manisa studies, because they shed light on Manisa in 1920s and 1930s. In this article, we will deal with Ilhan Berk's childhood and youth memories in this respect.

Keywords: Ilhan Berk, Manisa, memory

I- Giriş:

Sadece edebî olarak değil, tarihî ve toplumsal olarak da önemli bir yazı türü olan hatıranın genel olarak tanımı şöyledir: "Edebî bir tür olarak hatıra, bir kişinin aklının erdiğiinden itibaren görüp yaşadığı, kendisi ve toplum için önemli gördüğü olayları ve durumları belli bir sistem içinde yazıya döktüğü genellikle özyaşamöyküsel metinlere denir." (Çetin 2012: 64). Hatıra metinleri, anlatılan olayların üzerinden yıllar geçtikten sonra kaleme alınırlar. Bu açıdan hatıralar, hem yazarın kişisinin geçişine hem de anlatılan olayların yaşandığı devre ışık tutar. Bu durum, hatıraların önemini ortaya koymaktadır:

"İnsanların hayatında önemli bir yer tutan, iz bırakan olaylar kolay kolay unutulmaz ve gerek sözle gerek yazıyla bunlar nesilden nesle aktarılır. Dolayısıyla hatıralar, milleti, yüzyıllar boyunca bir devam zinciri içinde, millî birlik hâlinde tutan, toplumu nesilden nesle bağlayan katalizör bir kültür unsurudur. (...)

Hatıralar sadece sahibini ilgilendiren metinler değildir. Onlar aynı zamanda bir dönemin tutanakları ve tanıklığıdır. (...)”(Çetin 2012: 63-64)

Bu açıdan bakıldığında hatıra metinlerinin iki boyutu olduğu görülür: edebî ve tarihî. Hatıralar hem edebî eser olarak hem de muhtevaları bakımından geçmişe ışık tutan metinler olarak karşımıza çıkarlar. Bu noktada hatıralar geçmişî günümüze taşıyan bir vasıta görünümüne de sahiptir:

“Siyasetçiler, bilim adamları, sanatçılar, din adamları gibi toplum içinde sivrilmiş kişilerin yazdıkları hatıralar, yalnızca hatıra sahibinin özgeçmişini aydınlatan bilgileri değil; aynı zamanda toplumu ve devleti ilgilendiren bilgi ve belgeleri de içeren tarihin malzeme kaynaklarıdır.” (Çetin 2012: 66)

Türk edebiyatında pek çok yazar hatıralarını kaleme almıştır.¹ Edebiyatımızda hatıralarını kaleme alan isimlerden birisi de İlhan Berk'tir (1918-2008). İlhan Berk, Türk şiirinin önemli şâirlerinden biri olarak İkinci Yeni şiir akımında yer almıştır. Uzun hayatı boyunca pek çok şiir ve nesir kitabı yayınlamıştır (hayatı ve eserleri hakkında bakınız: Tuncer 2005: 28-38). Eserlerinden birisi de kendini ve hatıralarını anlattığı *Uzun Bir Adam*'dir. İlhan Berk, bu eseri hakkında şunları söylemektedir:

“Kendim Üstüne Bir Kalem Denemesi diye bakılmalı bu kitaba. Kendimi yazarken de, Montaigne'in dediği gibi, okuyucu kitabımda beni, bende de kitabımı bulsun istedim. Montaigne söylediği için değil, bana çok uygun düştüğü için böyle diyorum. Bu yazılarda beni bulmalı okuyan, ben çıkmalıyım.” (Berk 1997: 7)

Kitabında tamamen kendini anlattığını belirten İlhan Berk, bunu şu cümleleri ile vurguluyor: *“(...) Böylece benim nasıl bir adam olduğum bilinsin, ortaya çıksın istiyorum. Kısacası, kendimi bir roman kahramanı olarak değil, bir yazı konusu olarak görmek, bir yazı olmak. Hepsi bu.”* (Berk 1997: 9)

Manisa, Saruhanoğulları'ndan bugüne gerek yetiştirdiği Fatih Sultan Mehmet, Kanunî Sultan Süleyman gibi padişahlarla gerekse şâir ve yazarlarıyla önemli bir kültür şehri olmuştur. Manisa'nın bir kültür şehir hâline gelmesinde özellikle Osmanlı Devleti'nde uzun süre şehzade sancağı olmasının büyük etkisi vardır. Manisa'da bulunan şehzadeler Manisa'yı hem imar etmişler hem de kültürel olarak gelişmesini sağlamışlardır (Uluçay 1946: 2). Manisa'da doğup büyüyen kültür adamlarımızdan birisi de İlhan Berk'tir ve Berk, *Uzun Bir Adam* adlı eserinde Manisa hatıralarına da yer vermiştir. Doğrudan eski Manisa'yı anlatan ya da hatıralarında Manisa'ya yer veren bazı yazarlar ve eserleri şunlardır: Yakup Kadri Karaosmanoğlu *Anamın Kitabı*, Nihal Yeğinobalı *Cumhuriyet Çocuğu* ve Kemâl Yurdakul Aren *Çaybaşı'ndan Manisa'ya*.

Çocukluk ve gençlik yılları Manisa'da geçen İlhan Berk, kitabında kendisini anlatırken doğal olarak Manisa ve Manisa'nın o yıllardaki toplumsal

¹ Bu konuda tasnifli ve geniş bir kaynakça için bakınız Çetin 2012: 68-106.

yaşantısı hakkında da bilgiler vermiştir. Yazımızda Berk'in *Uzun Bir Adam* eserini, tarihî olayları da göz önüne alarak bu açıdan ele alacağız.

II- İlhan Berk'in Hatıralarında Manisa:

İlhan Berk, 1918'de Manisa'da doğduğunda Birinci Dünya Savaşı sona ermiş, Osmanlı Devleti'nin elinde kalan son topraklar da işgal edilmeye başlanmıştı. Berk, henüz bir yaşındayken 15 Mayıs 1919'da İzmir, ardından 25 Mayıs 1919'da Manisa Yunanlılar tarafından işgal edilir (Bilgi 2008: 10-14, Su 1986: 19, Uluçay-Gökçen 1939: 66-67). Manisa'nın işgali Yunanlılar için oldukça kolay olur. Çünkü Manisa mutasarrıfı Hüsnü Bey, Yunan işgaline taraftar bir yönetici olarak işgale karşı koymak isteyenleri durdurmuş, Manisa halkına da işgalin bir zararı olmayacağını telkin etmiştir (Bilgi 2008: 12, Su 1986: 3-7). Manisa'nın işgali olaysız olsa da durum böyle devam etmez. İşgal altında geçen süre zarfında işgalciler Manisa halkına kan kusturur (yapılan zulümler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Su 1986: 19-43).

İlhan Berk, bu olaylar esnasında henüz çok küçüktür ve bu yüzden Manisa'nın işgali ve yaşananlar hatıralarında yer almamaktadır. Berk'in çocukluk yıllarından naklettiği ilk olay Manisa yangınıdır. 26 Ağustos 1922'de gerçekleşen Büyük Taarruz ile birlikte Yunanlılar Anadolu'dan kaçmaya başlamışlardır. Fakat kaçarken büyük bir hınçla çekildikleri şehirleri yakmışlardır. Yakılan Anadolu şehirlerinden birisi de Manisa'dır (Bilgi 2008: 24-28, Su 1986: 53-72, Uluçay-Gökçen 1939: 74-75). Yunanlılar, 5 Eylül 1922 günü Manisa'yı ateşe vermişlerdir. Yaklaşan Türk ordusu karşısında duramayacaklarını anlayan Yunan işgal birlikleri Manisa'yı terk etmeden önce şehri talan etmişler, ardından ateşe vermişlerdir. Şehri yakmadan birkaç gün önce Manisa'da yaşayan Rum ve Ermeniler, şehrin yakılacağı haberi ile İzmir'e göçmeye başlamışlar; şehirden kaçmak isteyen Türklere ise işgalciler tarafından şehirden çıkış izni verilmemiştir (Su 1986: 54, 57). Bundaki amaç, Türklere şehirden bırakarak yanmalarını sağlamaktı. 5 Eylül günü yangın başladığında Manisa halkı, silahlı işgalcilere karşı koyamamış, yangını önleyememiştir. Halk, tüm malını yangının içerisinde bırakarak Spil Dağı'na kaçarak canlarını kurtarmaya çalışmıştır. Kaçmaya çalışanların bir kısmı da Yunan askerleri tarafından vurulmuştur (Su 1986: 68). İlhan Berk, Manisa'nın yanışını ve dağa kaçışlarını şöyle anlatmaktadır:

“Ben çocuk olduğum dünyayı alevler içinde buldum. Beş yaşındaydım ve Manisa yanıyordu. Bütün kent bir gömlekle dağa çıkmıştı. Askerlerimiz aşağıda düşmanla çarpışıyordu. Silah sesini ilk o zaman duydum. İlk topu, ilk uçağı da o zaman gördüm. Düşman, sözcüğünü de ilk o gün öğrendim, bir daha da unutmadım. Düşman yangın, top, tüfek demekti; daha çok da ölüm. Yanan kenti bir zaman dağdan seyrettik. Bir akşam kente indiğimizde de evimizin yerinde yeller esiyordu. Dağa çıkışımızı, sonra da inişimizi hiç unutmayacağım. Kentte hâlâ dumanlar tütüyordu. Halk ayakta kalan evlere sıkış sıkış yerleştirildi. Rum, Yahudi mahalleleriydi bu evler. (...) Burada ne kadar kaldık

bilmiyorum. Yalnız elim, Halil İbrahim ağabeyimin elinde, bazen kenti dolaştığımız, bir o, usumda. Yıkıntı nedir o gün öğrendim. Sürülmüş tarlalara dönmüştü Manisa. Ayakta kalan kimi evlerin, dükkânların yalnız duvarlarıydı.” (Berk 1997: 17)

Bu satırlar tarihe tanıklık etmekle beraber 4-5 yaşlarındaki bir çocuğun psikolojinde savaşın nasıl izler bıraktığının da kanıtıdır. Fakat işgal ve yangının İlhan Berk'teki izleri sadece bunlar değildir, Berk yangında iki ablasından birini kaybetmiştir. Yangın başladığında dağa kaçarlarken Berk'in deli olan büyük ablası Huriye, onlarla beraber gelmek istememiş, onu şehirde bırakmak zorunda kalmışlar ve o yanarak ölmüştür:

“Ablamı düşman Manisa'ya girince evde bırakıp dağa çıktık. Kent yanıyordu ve ablam bizimle dağa gelmek istememişti. Ben neden sonra onun, yangın evimizi sarınca, saçlarından tutuşarak yanıp kül olduğunu öğrendim. Benim çocuk dünyam da böylece yıkıldı. Yıkıklık, bana ondan kalmadır, ya da ben onun ölümüyle yıkıklığı bu yeryüzünde ilk böyle öğrendim.” (Berk 1997: 36)

Alevler içindeki Manisa, 8 Eylül 1922 günü Türk ordusunun şehre girişiyle kurtulur (Bilgi 2008: 26, Su 1986: 72-77). Manisa'daki yangının bilançosu oldukça ağırdır: 10.700 ev, 13 cami, 2728 dükkân, 19 han, 26 bağ kulesi, 3 fabrika, 5 çiftlik ve 1740 köy evi tamamen yanmış; 3500 kişi yakılarak, 855 kişi de kurşuna dizilerek öldürülmüştür (Bilgi 2008: 27). Bu maddi kayıpların yanında bir şehzadeler şehri olan Manisa'nın tarihî ve kültürel birikimi de yanarak yok olmuştur (Bilgi 2008: 28, Su 1986: 71-72). İlhan Berk, şehrin kurtuluşunu ise şöyle anlatmaktadır:

“Kent gene de bayraklarla donatılmış, YAŞASIN! sesleriyle çınliyordu. Halk, geçen askerlerimize sarılıyor, su veriyordu. Tutsaklar önümüzden geçiyordu. Hepsi yorgun, bitkindi. Onlar geçerken halk taş atıyor, tükürüyor, yumrukluyordu. Kentin dış mahallesindeki bir çukuru hiç unutmam. Tutsakların geçtiği yol üstündeki bir çukurdu bu. Halk onlar geçerken ele geçirdiklerini bu çukura atıp, üzerlerine taş atıyorlardı. Her an ölümlerle kabariyordu çukur. Bu böyle kaç gün sürdü bilmiyorum. (...)”(Berk 1997: 17-18)²

² 1927 Manisa doğumlu yazar Nihal Yeğinoğlu da *Cumhuriyet Çocuğu* adlı eserinde annesi Feride'nin Manisa'nın işgali ve yanışı hakkında anlattıklarını nakleder (Yeğinoğlu 2004: 92-103). Özellikle işgalden kurtuluş esnasında yaşananları nakleden şu satırlar İlhan Berk'in anlattıklarıyla epeyce benzeşmektedir: *“Yerli Rumlar'ın toplanıp merkeze getirildiğini duyan Manisa kadınları birden, kendiliklerinden ayağa kalkmışlar ve ellerine geçirebildikleri her çeşit silahla, silah bulamayanlar taş ve sopayla, tutsaklara saldırmışlardı. (...)”* (Yeğinoğlu 2004: 102)

“Mehmetçikler özellikle suya adeta saldırıyorlardı. Ama başlarındaki genç teğmen onların önce bir kenara oturup iyice dinlenmelerinde ısrar ediyordu. ‘Bu halleriyle su içerlerse çatlarlar’ diyordu. ‘Ter içindeyiz, midelerimiz günlerdir yemek görmedi. Kaç gün, kaç gecedir at sırtındayız, haberimiz bile yok!’” (Yeğinoğlu 2004: 102-103)

İlhan Berk, yangında yanan evlerinden sonra yerleştikleri Dervişali mahallesindeki ikinci evleri ve mahalleleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

“İkinci evimiz bir çıkmaz sokaktaydı. Çocukluğumun Deveciyan mahallesindeki ev yanınca sonunda buraya taşınmıştık. Üç odalı, mutfaklı, uzun, taşlıklılı, avlulu, tek katlı bir evdi bu. Bir odasında Hüseyin ağabeyimle yengem, hemen yanındaki küçük odada Halil İbrahim kalırdı. Annemle ben sokak kapısının yanındaki küçük bir odada yatıp kalkardık. (...)” (Berk 1997: 53)

“Dervişali mahallesindeki evimizin bir camisi, bir bakkalı, bir de kimi vakitler kadınların söyledikleri ilahilerin bize kadar geldiği, bir yatırın gömüldüğü bir mescidi vardı. (...)” (Berk 1997: 54)

Çocukluğu Manisa’da geçen İlhan Berk’in şehrin dışına ilk çıkışı bir arkadaşı ile beraber İzmir’e gidişidir. Onun Manisa’dan ilk çıkışı eserinde ilginç bir hatıra olarak yer almaktadır:

“Bir arkadaşla, bisikletle, İzmir’i, daha çok da denizi görmeye gidiyoruz. Manisa’nın dışına ilk çıkıyorum. Ortaokulda olacağım. Bisikleti, tatillerde orda burada çalışarak biriktirdiğim paralarla aldım. İzmir’i bütün çocuklar gibi ben de merak ediyorum. İzmir demek, deniz demek. Denizi ilk kez göreceğim. O zamanlar İzmir bisikletle üç saat sürüyor diye biliyorum. Sabah gider, akşam döneriz dedik. Onun için ikimiz de eve haber vermedik. Yol berbat kalmış anımda. Yokuş çok, onun için yokuşlarda bisikletten iniyoruz. İzmir’e kan ter içinde vardık. Denizi görünce de ilk ayaklarımızı soktuk, elimizi yüzümüzü yıkadık (öyle olacak). Mavi bir suyu deniz dedikleri ve uzayıp gidiyordu. Kitaplardaki denizdi. Resim defterlerinde boyadığımız denizdi. Onun için hiç yabancı gelmedi görünce. ‘İşte deniz’ dedik ve hemen tanıdık. (...)

Denizi ne kadar seyrettik bilmiyorum. Bisikletlerimizi İzmir’in içine vurduk, sokaklara, çarşılarına girdik çıktık. Kalabalık, koca bir kentti İzmir. Aşçı, kebabçı, şekerçi dükkânları demekti İzmir (Elli yıl önce İzmir böyle usumda. Hâlâ da öyle bende.). İzmir’de iki saat kaldık, sonra yine inişler, yokuşlar, uçurumlar... Akşam düştü düşecekti Manisa’ya geldik. O gün anneme İzmir’i, yani denizi gördüğümü söylemedim. Sanırım hiçbir zaman da söylemedim. Baygın yattım, onu biliyorum. Bu benim dünyayı görmeye ilk çıkışımdı. Ve deniz dedikleri artık yalnız bir sözcük değildi. (...)” (Berk 1997: 24-25)³

İlhan Berk’in Manisa hakkında verdiği önemli bilgilerden bir kısmı da esnaflık üzerinedir. Babasının, ağabeylerinin ve kendisinin çalıştığı işleri anlatırken dönemin Manisa’sı hakkında önemli bilgiler verir. Berk’in babası farklı işlerde çalışmıştır, bu konuda şöyle demektedir:

³ İzmir-Manisa arası ulaşımın sağlandığı yol dağlık bir kesimde olup İlhan Berk’in de belirttiği gibi iniş, çıkış ve uçurumlarla doludur. Ulaşım Manisa ve İzmir’i birbirine bağlayan Sabuncubeli Geçidi ile sağlanmaktadır. Günümüz itibariyle Manisa-İzmir otobüsle yaklaşık yarım saat sürmektedir. (C.Ş.)

“Babam çeşitli işlere girip çıkmış biriydi. Ama ben en çok üç işini biliyorum. Bunlardan ilki, leblebicilikti. Babamın büyük bir leblebici dükkânı vardı Manisa’da. Uzunlamasına bir yerdı burası. Dükkânın hemen ağzında iki üç leblebi ocağı vardı. Bu ocaklarda leblebiler kavrulur, sonra da çuvallara konurdu. Dükkânın dibinde çuval çuval kavrulacak leblebiler dururdu. Oldukça büyük bir işletmeydi bu, dört beş kişi çalışırdı. Dükkânın dibi iyice karanlıktı, pek de ışık sızmazdı oraya. Bir toptancı yeri olduğu için de öyle girip çıkan olmazdı. İçerisi kışları sıcaktı. Yazın da kaynardı. Babam kapıya yakın bir yerde oturur, işini oturduğu yerden görürdü. Burasını ne zaman, niçin bıraktı bilmiyorum. (...)” (Berk 1997: 21-22)

Babasının Berk’in naklettiği ikinci işi ise yoğurtçuluktur:

“(...) Bundan sonra onu bir yoğurtçu dükkânı işletirken görüyorum. Bu da büyük bir iş yeri idi. Kitapçı dükkânları gibi de raflıydı. Bu raflarda üstleri örtülü dağarlarda yoğurtlar dururdu. Babamı burada kolları sıvalı, önünde de peştemalla bulurdum. Çoğu zaman yüzü asık, hep işini düşünürmüş gibi bir hali vardı. Hep de ayaktaydı. Yoğurtçuluk böyle bir işti. (...)” (Berk 1997: 22)

Bu satırlardan babasının yoğurtçuluktan pek memnun olmadığı anlaşılıyor. Babasının üçüncü işini ise “muakıplık”tır, bir nevi iş takipçiliği olduğu anlaşılan bu iş hakkında şunları söylüyor İlhan Berk:

“(...) Benim en çok anımsadığım işiyse muakıplıktı. Benim çocuk dünyamda bu sözcüğün yeri çok büyüktür. (...) Okulda babamın ne iş yaptığı sorulduğunda ‘Muakıp’ deyip kesip atardım. Anlamınıysa öğretmenlerden başka kimse bilmezdi. Bu da beni korkunç sevindirirdi. Arkadaşlarımın arasında bir doktor oğluymuş gibi görürdüm kendimi. Bu yüzden işte severdim bu sözcüğü. Babamın bu yeri bir yazıhane biçiminde, iki katlı bir yerdı. Kapıdan girince, camın önünde bir masayla sandalye dururdu. Masanın karşısında sedirimsi yerler vardı, birtakım kadınlar, erkekler burada beklerlerdi. Bunlar babamın müşterileriydi ve hepsi de yoksul köylülerdi. Babam bu köylülerin hükümetteki işlerini kovalar, karşılığında da onlardan para alırdı. Düşünüyorum da babama en yabancı gelen iş buydu. Ben onu kâğıt kalemle ilk görüyordum. Daha çok da kâğıtlarla. Elinde hep bir yığın evrak olurdu. Babamı bu işe yabancı buluşum onun okumak yazmak bilmemesiyle ilgilidir. Böyle birinin bu işi nasıl yürüttüğüne (yürütüyorduysa) hâlâ şaşarım.” (Berk 1997: 22-23)

İlhan Berk, babasının işlerinden böyle bahsettikten sonra kendisinin çirak olarak çalıştığı işlere değinir:

“Çocuk dünyamın elinden rahatça tuttuğum, dünyayı görmeye çıktığım ilk insan Halil İbrahim ağabeyimdir. Onunla Manisa’da gelip geçen trenlere dondurma satarıdık. O, on yedi yaşlarında olacak, ben de yedisinde. İstasyon, kentnin oldukça dışında, yalnız gidip gelen trenlerle yaşayan, ayrı bir dünyaydı.⁴

⁴ O zamanlar şehrin dışında olan tren istasyonu, günümüzde Manisa’nın büyüyüp genişlemesiyle beraber şehrin içinde kalmıştır. (C.Ş.)

Benim dünyayı görmeye başlamam, bu istasyonla olmuştur. Yaz günleri ağabeyimle, ilk trenle buraya gelir, son tren kalkana değin de burada kalırdık. İstasyonun hemen yanında bir gazino vardı ve biz dondurma kutusuyla oraya yerleşirdik. Ben dondurma kutusunu çevirir, boyuna çevirirdim. Ağabeyim kar keser, karları kutunun kıyılarına yerleştirir, dondurmaya karıştırır, kutuyu çevirirdi. Dondurma olunca da gelip geçene bağırmağa başladım. O zamanlar dondurmalar yalnız bir renkti, ya da bizim yalnız bir kutumuz olduğu için yalnız onu satardık. Ağabeyimle istasyon boyunda dondurma satmamız ne kadar sürdü bilmiyorum. Ben belki okula başladım da öyle bıraktım, belki ağabeyim başka iş tuttu. (...)” (Berk 1997: 41)

Okula başlayan ve birinci sınıftan sonra okuldan ayrılan İlhan Berk, bu sefer bir ciğercide çirak olarak çalışmaya başlar:

“(...) Ciğerciyi, ciğerci dükkânını iyice anımsıyorum. Küçük, iki üç masalı, kömür mangallı, camekânlı, dikdörtgen bir yer. Daha çok gelip geçenlerdi müşteriler. Gelip geçenlere ekmeğin aralarına ciğer, maydanoz, soğan konur, ellerine verilirdi. İçeriye kimse girip yemez miydi? Ustam (Kerim usta) zayıf, uzun bir adamdı. Yüzü pek gülmez, sessiz, suskundu. Dükkânda pek durmaz, daha çok öğle, akşamüstleri olurdu. Dükkânda çoğu kez yalnızdım. Ayakta, tezgâha yakın yerde dururdum. Ciğer isteyenlere önümdeki tepside ciğer, maydanoz, soğan alır, ekmeğin arasına koyar verirdim. Paraları da çekmeceye koyardım. Haftalık alır mıydım, pek bilmiyorum. Alırsam da onu bana vermiyor olmalıydı ustam. Belki ağabeylerime veriyordu. (...) Ustamın yine dükkânda olmadığı bir gün, sattığım bir ciğerin parasını tam cebime atıyordum ki ustam çıkageldi ve benim parayı cebime koyduğumu gördü. Hiçbir şey demedi, baktı öyle yüzüme, ben de parayı çıkarıp yerine koydum. Kızarıp bozardığımı iyice anımsıyorum. O akşam eve süklüm püklüm gittim. Ciğerci çiraklığım da böylece son bulmuştu. Bir daha o sokaktan geçmedim. (...)” (Berk 1997: 41-42)

Bundan sonra yeniden okula başlayan ve bir iki yıl okuduktan sonra okula tekrar ara veren Berk bu sefer bir kunduracıda çalışmaya başlar. Ara ara okuldan ayrılmasının sebebi büyük ihtimalle fakir bir ailenin çocuğu olmasındandır, kendisi de eserinin bir yerinde fakirliklerini vurgular (Berk 1997: 54). Kunduracı hakkında şu bilgileri aktarır:

“(...) Büyük bir yerdı burası, on on beş kişi çalışan bir kundura yapım yeri. Daha çok yazlık ayakkabılar, yemeniler yapılıyordu. Bir yerde deriler kesiliyor, bir yerde de köseleler kesilip, dövülüp, dikiliyordu. Bütün iş yeri deri ve ter kokardı. Çok da hızlı çalışılırdı, öğle olunca herkes baygın düşerdi. Ben bu dükkânda iki şey anımsıyorum: Biri, bir yemeniyi kendi ayağıma göre ölçüp, derisini kesip diktiğimi; sonra da ustamın bu yemeniyi bana verdiğini. Sahtiyandan, siyah bir ayakkabıydı bu. Dikişli, hafif, düz. Kendim yaptığım için çok da seviyordum. (...) İkincisi, bu dükkânda yorgun düşüp, bir öğle üstü uyuyup kalmıştım. Hepsisi de benden büyük olan öbür çiraklar, beni uyuyup kaldığım duvarın dibine bağlamışlardı. Uyandığında iş yerinden bir kahkaha

yükseldi. Kızarıp bozarmıştım. Ama bu iki olayı unutamam hâlâ. Şimdi ne zaman elime bir ayakkabı alsam, hep bu dükkânı anımsarım ve burkulur içim.” (Berk 1997: 42-43)

İlhan Berk’in anlattığı son işi ise bir dışçide çıraklıktır. Bu işi İlhan Berk’in hayatında önemli bir yere sahiptir, çünkü eğitimini yanında çalıştığı dışçi sayesinde devam ettirebilmiştir:

“(…) İki yıl kesintisiz, beş yıl da arayla onun yanında çalıştım. Dışçideki çıraklık, kalfalık yıllarımı enikonu anımsıyorum. (...) Ustam, iyi bir insandı (Hüsni Erman) ve bana babalık etti. (...) Beni okumaya o itti. Bir köy öğretmeninden dördüncü sınıfa değin okumuş gibi bir belge alıp, beşinci sınıfa o yazdırdı. İlkokulu, ortaokulu onun yardımıyla bitirdim. Öğretmen okulunu bitirene değin de sürdü bu. (...)

(...) Sabahları çok erken saatlerde muayenehaneye gider, bir buçuk saat kadar oranın temizliğini yapar, sonra ortaokula giderdim. Ustam, ilkin masayı temizlemeyi, masanın başına öyle oturmayı öğretti bana. Dışçi masası bir laboratuvar masasına benzer: dişler, ispatüller, mumlar, alçılar, kerpetenler, macunlar, damaklar, altınlar, külçeler, gümüşler, körükler, kauçuklar. Ben o zaman öğrendiğim bu temizlik işini bugün de sürdürürüm. (...) İyi, özenli giyinmek de yine bu çıraklık yıllarımdan kalmıştır. (...)” (Berk 1997: 43-44)

Manisa’daki iş hayatıyla ilgili olarak İlhan Berk’in aktardıklarından son olarak üzerinde duracağımız hatırası Hüseyin ağabeyinin meyhanesidir. Bu meyhanede müşterilere kendi ürettikleri kaçak rakıyı sunmaktadırlar. İlhan Berk, kaçak rakıyı yengesi ile (Hüseyin ağabeyinin karısı) nasıl hazırladıklarını şöyle anlatmaktadır:

“Şadiye yengemi hep rakı çekerken anımsarım ve üstüm başım rakı kokar. Biz yengemle koca bağda, koca bağın bir damunda büyük bir imbikten rakı çekerdik. İmbiğin büyük bir gözüne üzümler konurdu, kapalı bir yerden de bir kaba rakı süzülürdü. Yengemle gündüzleri, hemen hemen bütün yaz bu işi yapardık. Rakılar sonra damacanalara doldurulur, kente giderdi. Gündelikçiler üzümleri kesip küfelere doldurup getirirlerdi. Biz yengemle damda bir yandan ateşin altını tazeler, bir yandan da gözümüzü akan rakıdan ayırmazdık. (...)” (Berk 1997: 39)

Kaçak olarak üretilen bu rakıların saklanması da bir meseledir:

“(…) Birçok kez evimiz basıldı. Birinde yengemle evdeki bütün damacaneları kırdıktan sonra kapıyı açtık. Rakılar küçük avluyu doldurup sokağa aktı. Ev polislerce basılırsa böyle yapmamız uyarılmıştı bize. Bu zaman ceza görmeyecektik. Öyle de yaptık. Bütün sokak rakı kokuyordu. (...)” (Berk 1997: 54-55)

İlhan Berk, Hüseyin ağabeyinin meyhanesini ise şöyle anlatmaktadır:

“Hüseyin ağabeyimim Manisa’da bir meyhanesi vardı. Buna hem meyhane, hem kahve demek gerekir. Nedeni de kahveler gibi sabahleyin erken açılırdı, gece de geç vakit kapanırdı. Ağabeyim orayı belki de kahve diye

işletiyordu. Ama ben oraya her sabah (bir zembilin içinde) on litre kaçak rakı (yengemle çektiğimiz) bırakırdım. Meyhanede belki de sabahları çay kahve içilirdi. Özellikle akşamları dolardı. Yol üstü, küçük bir yerd burası. Bir sokağın ağzıydı. Dışçıyla birbirlerine çok yakındı. Bir bisikletim vardı. Rakıyı zembile kor, bisiklete atar, meyhanenin (meyhane daha açılmadığı için) önüne koyardım. Bu işimi bitirince de muayenehaneyi açar, sabah temizliği yapardım. Ustam okul zamanından önce gelirdi. Ben o gelince okula giderdim. Bir sabah rakıyı yine meyhanenin önüne getirip bıraktım, bisikleti de o gün orada bırakmıştım. Okul zamanı bisikleti yerinde bulamayınca her şeyi anlamıştım. Polisler kim bilir ne zamandan beri beni izliyorlarmış ki rakıyla birlikte suç ortağı bisikleti de alıp götürmüşlerdi. Ağabeyim bisikleti almak için uğraşmıştı ama kurtaramadı. Benim ondan sonra bir daha bisikletim olmadı. (...)" (Berk 1997: 49)

İlhan Berk, meyhanede çalışan Yani'den de söz eder:

"Hüseyin ağabeyimi meyhanesinde çalışırken hiç görmedim. O müşteri gibiydi sanki. Sabahları meyhaneye gelince atı hemen oraya yakın bir yere bağlanır ve herkes gibi meyhanedeki yerini alırdı. Meyhaneyi bir dönme çevirirdi. Yani, uzun boylu, zarif, çok az konuşan sarı yüzlü biriydi. Onu hep ayakta görürdüm. Yüzü hiç gülmezdi. İşini de sevmediği açıktı. 'Ama ne yapalım?' der gibi bir hali vardı. Yaşlıcaydı Yani. İşini çok yavaş görürdü. (...)" (Berk 1997: 50)

Bu bağlamda Hüseyin ağabeyinin tasviri de dönemin giyim kuşamı hakkında bilgi vermektedir:

"Hüseyin ağabeyimin işi yüreklilik isteyen bir işti. Bu hem meyhane işletmek, hem de kaçak rakı ticareti yapmasından ileri geliyordu: Gözüpek olmak zorundaydı ağabeyim. Bir efe gibi giyinirdi zaten: Yana yıkılmış uzun fesi, uzun konçlu, yüksek ökçeli çizmesi, al kuşağı, belinden hiç eksik etmediği tabancası, beyaz atı, onu bir efe, bir kabadayı yapardı. (...)" (Berk 1997: 51)

Hüseyin ağabeyinin meyhanesi Tekel'in kurulması ve kaçak rakının kesin olarak yasaklanmasından sonra kapanmış, Hüseyin ağabey de İstanbul'a göçmüştür (Berk 1997: 50).

Bunlardan sonra Manisa'nın İlhan Berk'in edebî hayatındaki yerine değinmek istiyoruz. Manisa, Türk şiirinin önemli isimlerinden biri olan İlhan Berk'in ilk ürünlerini verdiği şehirdir. İlhan Berk'in ilk şiir ve nesirleri 1934 yılında Manisa Halkevi'nin yayın organı olan "Yeni Doğu"ta çıkar (Tuncer 2005: 30). Bu dergide "N. İlhan" ve "N. İlhan Berk" isimlerini kullanır (İlhan Berk'in bu dergideki yazı ve şiirlerinin künyeleri için bakınız: Bilgi 2001: 152-156). Ayrıca ilk şiir kitabı *Güneşi Yakanların Selamı*, 1935 yılında Manisa Halkevi tarafından basılır (Berk 1935). Bu yıllarda sevdiği kız için şiirler yazdığını söyleyen İlhan Berk, hatıralarında Manisa'daki edebî faaliyeti hakkında şunları aktarıyor:

"(...) Cebim, onun için yazdığım şiirlerle dolu (ilk şiirlerim bu sıralarda Halkevi dergisinde yayımlanıyor ve hep onun için yazıyorum.).

Güneşi Yakanların Selâmı yayımlanıyor. Ahmet Haşim ile Nâzım Hikmet arasında gidip gelen bir kitap. O zamanlar benim günlerim, her gün okulla dışı dışında kitaplıkta geçiyor. Bol bol dergi okuyorum. Hayat, Muhit dergileri en çok okuduğum dergiler. Muhit'te Necip Fazıl'ın Kaldırımlar şiiri çıkmıştı ve uzun zaman o şiirin etkisinden kurtulamadığımı anımsıyorum. Kitaplığa arada Şerif Hulûsi gelirdi. Koltuğunda hep kitap taşırdı. Adı Manisa'da saygı uyandırır. Üniversitede okuyor ve Cumhuriyet'te yazıyordu. İlk kez bir yazar görüyordum. (...)" (Berk 1997: 55-56)⁵

İlhan Berk, daha sonraları şiir hakkındaki görüşlerinde meydana gelen değişme ile ilk şiir kitabı *Güneşi Yakanların Selâmı*'ni reddetse de (Çalışkan 2010: 182) bu kitabı onun ilk edebî ürünlerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Kitapta yer alan ve şâirin Manisa için önemli bir yeri olan Gediz nehrine seslendiği "Gedize" adlı şiir (Berk 1935: 51-52) genç şâirin duygularının doğa ile nasıl bütünleştiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Dört bentlik şiirin üçüncü bendini aktarıyoruz:

"Ben en derin yasımı sularında unuttum.
Nasıl yaşayacağım Gediz, ben senden uzak?
Rüzgârdan içiyorum kokunu yudum yudum
Sularında kaybolurdu saçlarımdaki her ak!
Gönlüme eş yalnız senin suyunda buldum..." (Berk 1935: 52)

Şiirde şâirin lirizminin pastoral bir duyarlılıkla birleştiği görülmektedir. Ayrıca Manisa'nın doğal yapısının duygularına, dolayısıyla şiir dünyasına tesir ettiğini de bu şiir vasıtasıyla görmekteyiz.

III- Sonuç:

Manisa, İlhan Berk'in doğup büyüdüğü, çocukluk ve gençliğini geçirdiği şehir olarak kişiliğinin de şekillendiği şehirdir. Manisa'da görüp yaşadıkları onda derin izler bırakmıştır. *Uzun Bir Adam*'daki samimi satırlar bunun bir göstergesidir. Manisa, tüm bunların yanında yazmaya ve yazdıklarını yayınlamaya başladığı şehirdir. Bunun için de Manisa'nın İlhan Berk'in sanat hayatında önemli bir yeri vardır. Bu önemi, kendisi de *Uzun Bir Adam*'ın büyük bir kısmında Manisa yıllarını anlatarak belirginleştirmiştir.

İlhan Berk'in eserinde Manisa yıllarına dair anlattıkları 1920'li-1930'lu yılların Manisa'sına ışık tutmaktadır. Manisa yangınından işgalden kurtuluşa, sosyal hayattan esnaflığa, İlhan Berk'in hatıraları Manisa tarihi için önemli bilgiler içermektedir.

⁵ İlhan Berk'in burada bahsettiği Şerif Hulûsi, 1910 Manisa doğumludur. Soyadı Kurbanoğlu olan yazar, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümü mezunudur. *Ağaç, Yeditepe, Kültür Haftası* gibi dergilerde yazıları yayınlanmıştır. Ahmet Hâşim üzerine bir inceleme kitabı bulunan yazar, Balzac, Flaubert, Gorki, Lenin, Cengiz Aytmatov gibi yazarlardan çeviriler yapmıştır. 1971 yılında İstanbul'da vefât etmiştir (Yalçın 2010: 958-959).

KAYNAKLAR

- BERK, N. İlhan (1935), *Güneşi Yakanların Selâmı*, Manisa Halkevi Neşriyatı, İzmir
- BERK, İlhan (1997), *Uzun Bir Adam*, YKY, İstanbul
- BİLGİ, Nejdet (2001), “Yeni Doğu: Manisa Halkevi Dergisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt: 17, sayı: 49, Mart 2001, s. 131-157
- BİLGİ, Nejdet (2008), *İstiklâl Yolunda Bestekâr Bir Müftü Ahmet Âlim Efendi*, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa
- ÇALIŞKAN, Âdem (2010), “Ana Çizgileriyle Cumhuriyet Devri Türk Şiirine Teorik Bir Yaklaşım (1923-1960)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, volume: 3/10, Winter 2010, s. 140-199
- ÇETİN, Nurullah (2012), *Nesir Türleri*, Akçağ Yayınları, Ankara
- SU, Kâmil (1986), *Manisa ve Yöresinde İşgal Acıları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara
- TUNCER, Hüseyin (2005), *İkinci Yeni(ci)ler Sıkı Şairler*, Orkun Kitabevi, İzmir
- ULUÇAY, Çağatay – GÖKÇEN, İbrahim (1939), *Manisa Tarihi*, Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul
- ULUÇAY, M. Çağatay (1946), *Manisa Ünlüleri*, Manisa Lisesi Yayınları, Manisa
- YALÇIN, Murat (2010), *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, cilt: 2, YKY, İstanbul
- YEĞİNOBALI, Nihal (2004), *Cumhuriyet Çocuğu*, Can Yayınları, İstanbul